

## ПРАВА ЛЮДИНИ ТА МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОСУДДЯ: ДО ВИСХІДНОГО МИРУ<sup>2</sup>

### Вступ: парадокс антропоцену

**П**ісля 1945 р. світ суттєво змінився, потрапивши у незворотний рух «людської колективізації», названої «глобалізацією» через подобу до сферичної форми нашої планети, яка протидіє нескінченній експансії людських істот. З кінця XVIII ст., виходячи саме з такої сферичної форми, Кант пояснював принцип «універсальної гостинності», що в його концепції характеризував космополітичне право. Однак у ті часи загальнопланетарна популяція людей ледь сягала одного мільярда. Двома століттями пізніше, в середині XX століття, вона зростає втричі. Далі достатньо буде 60-ти рр., аби у 2010 р. сягнути вже 7 мільярдів. Відтоді завершилася фаза експансії. Починається фаза компресії, за якої «стиснення людської маси»<sup>3</sup> невідворотно веде до паралельного посилення урбанізації, забруднення, міграційних рухів... та міжлюдського насильства.

Ми увійшли б до ери «антропоцену» – таким поняттям геологи означили той момент, коли людство стає силою земного масштабу, здатною впливати на майбуття планети<sup>4</sup>. В епоху «великого прискорення» залишалось б мало часу, аби уникнути того, що дехто вже називає «великим колапсом» демографічного та екологічного перегріву планети. У цьому зв'язку ми приходимо до справжнього «парадоксу антропоцену», бо людство водночас виявляється нездатним впливати на своє власне майбуття. Тим не менш, під час «великого прискорення» необхідні термінові заходи, аби уникнути того, що вже зветься «великим колапсом» планети. І саме людям, мільярдам людей, які віднині живуть на планеті й «наділені розумом та свідомістю», якщо вірити ВДПЛ (Всезагальній декларації прав людини), доведеться

<sup>1</sup> Мірей Делмас-Марті, членкиня Академії етичних та політичних наук, почесна професорка Колеж де Франс, Париж, Франція.

Mireille Delmas-Marty, Member of the Academy of Moral and Political Sciences, Honorary Professor at the Collège de France, Paris, France.

<sup>2</sup> Mireille Delmas-Marty. Droits de l'homme et justice pénale internationale – Vers une paix ascendante. Пленарна доповідь на XXVIII Всесвітньому конгресі Міжнародної асоціації філософії права і соціальної філософії «Мир, заснований на правах людини» (17–21 липня 2017 р., м. Лісабон, Португалія). Переклад Інни Коваленко, наукове редагування Костянтина Горобця.

<sup>3</sup> Pierre Theilhard de Chardin, *L'avenir de l'homme* (Seuil), 298.

<sup>4</sup> Will Stephen et alia, "The Trajectory of the Anthropocene: The Great Acceleration," *The anthropocene Review* 1 (2015): 81–98.

оперувати метаморфозою взаємозалежностей у межах спільної долі, якщо ми бажаємо захистити населений світ. Завдання майбутніх громадян світу «грандіозне» – необхідна перебудова суспільних об'єднань, враховуючи правове об'єднання, про яке тут ітиметься докладніше. Бо нічого (або майже нічого) не змінюється у націоналістичному та сувереністському баченні, що сковає правові системи, які впроваджені державами та мисляться державними.

У подальшому все відбувається так, начебто «стиснення людської маси», замість того щоб робити ставку на сили притягання (від симпатії до всезагальної любові), ще більш посилює енергію відштовхування та виключення (від страху перед іншим до одвічної війни). У суспільствах страху, де безпека задекларована як «найперше право», єдиною відповіддю стає постійний контроль. На початку ХІХ століття Токвілля напророкував настання суспільства контролю, вважаючи, що деспотизм у демократії «був би більш розмитим та м'якшим, а також вів би до безболісної деградації людей». Накладаючи на суспільство «мережу маленьких заплутаних, ретельних, одноманітних правил», він намагався б затримати людей у дитинстві та привести кожна націю до того, «аби вона була лише стадом боязливих та запозятливих тварин, якими керує пастух».

Власне, так воно і сталося, лише з тією різницею, що стада перетворюються на армії роботів. Коли око пілота замінюється оком робота, людина дійсно відчуває конкуренцію з боку машини. Зростаюча автономізація роботів, сполучена з роботизацією у людському середовищі та запрограмована на покращення людини (*human enhancement*), оголошує початок ери постлюдини, де автоматичний пілотаж загрожує поширитися на світове урядування. Політологи вже показують, як феномен, названий ними «неоліберальною бюрократизацією»<sup>5</sup>, паралізує людські дії саме через властиві йому надмірну нормативну інфляцію та втрату смислу і поступово поширюється у світовому масштабі.

І ось чому ми пропонуємо перейти від статичного бачення до динамічного. Коли йдеться про права людини, зрозумілі як еволютивна динаміка (I), чи про міжнародне кримінальне правосуддя як процес у дії (II), не слід помилятися стосовно мети. Зважаючи на великий світовий безлад, метою не є ні одвічний мир, який сам Кант жартома пов'язував з образом кладовища, ні Великий мир китайських класиків, які, власне, надихнули наприкінці ХІХ століття Кана Ювея на Датонг Шу («Книгу великого єднання»). Натомість запропонований у статті підхід може розумітися як шлях, який, без фіксації майбутнього та адвокації світової держави, спрямовує глобальне урядування у бік «висхідного миру» (III).

## I. Права людини: еволютивна динаміка

Ідея приналежності всіх людських істот до однієї світової спільноти – сповнена водночас гуманістичним та пацифістським ідеалом прав «людини» – сягає глибини

<sup>5</sup> Béatrice Hibou, *La bureaucratisation néolibérale* (Seuil, 2013).

історії. Ми знаходимо її вже у Конфуція, так само як і у греко-латинських авторів або в християнській думці. Проте її юридичне визнання потребуватиме століть і залишатиметься незавершеним. Відомий *habeas corpus* (1679) закріпить гуманізм в англійському праві. Зі свого боку трактат «Право війни та миру» (1625) голландця Гроція відвів у міжнародному праві місце для універсалізму. Після нього та спираючись на нього, школа природного права розпочинає першу раціонально-гуманістичну версію міжнародного права з урахуванням європейських особливостей. Однак «Право народів», опубліковане Емером Ваттелем (1758), має бути зрозуміле у латинському смислі – як право «народів», а не людей. Народження прав «людини та громадянина», виражене у Декларації 1789 р., пов'язане швидше з філософським рухом Просвітництва.

Що таке Просвітництво? У грудні 1784 р. берлінська газета опублікувала відповідь Еммануїла Канта на це питання. На думку філософа, Просвітництво визначається як «вихід людини зі стану неповноліття»<sup>6</sup>. Додавши, «що для того, аби бути просвіченим, треба бути вільним», він також порушує питання про межі свободи: «Чи перешкоджає вона просвіті? Що інше не робить цього, але сприяє їй?».

Двома століттями пізніше Мішель Фуко намагається відповісти на те ж саме питання<sup>7</sup>. Спираючись на дефініцію Канта, французький філософ пропонує трансформувати кантівське питання (про знання меж, виходити за які свідомість не повинна) у практичну критику форм можливого переходу до свободи. Підспудно припускаємо, що питання може бути переформульоване: чи означає вихід зі стану неповноліття врешті-решт звільнення від будь-яких обмежень?

### Питання обмежень

Питання про обмеження, здолання обмеження, навіть відмови від усілякого обмеження складає серцевину концепції прав людини. У 1789 р. «права людини та громадянина» містили переважно приховані політичні обмеження, що свідчило про нерівноправне суспільство, яке виключає жінок та закріпить з 1791 р. право голосу за «активними громадянами». Натомість явні обмеження стосовно юридичного визнання були нечисленними. Свобода «полягає у можливості робити все, що не шкодить іншому», а межі, пов'язані з правами людини, «можуть бути визначені лише законом» (ст. 4). Нерівності поступово будуть долатися, а обмеження протистоятимуть всевладності закону, показуючи, що права людини не є ні непорушним концептом, ні суто західною догмою, проте перетворювальним процесом. Іншими словами, за формулою ЄСПЛ (Європейського суду з прав людини), «дієвим засобом для інтерпретацій у світлі умов сьогодення»<sup>8</sup>.

<sup>6</sup> Emmanuel Kant, *Œuvres philosophiques*, tome II (Paris: Gallimard, La Pléiade), 209.

<sup>7</sup> Michel Foucault, "Qu'est-ce que les Lumières?" in *Dits et écrits*, vol. IV, 562 sq.

<sup>8</sup> CEDH, *Loizidou c. Turquie*, 28 juillet 1998, § 71.

Однак умови життя суттєво змінилися. Гуманізм не завадив зростанню націоналістичних рухів, а універсалізм носить одяг імперіалізму. Лише через гнів, спричинений «актами варварства, що обурюють людське сумління», націям, які вважають себе «цивілізованими», вдалося у 1948 р. вписати права людини до «всезагальної» Декларації. Але більше не йдеться про статичну та абсолютну істину, якої дотримуються безперечно. Деякі «народи Об'єднаних Націй» додатково проголошують «свою віру у права людини» (Преамбула ВДПЛ 1948 р.). Проте «невідчужувані та священні» права 1789 р. стали «фундаментальними» правами, а розум, свідомо вписаний до ст. 1, відкриває шлях радше уяві, ніж відкриттю. Він зміцнить «декларацію» цілим набором «конвенцій» (на кшталт пактів ООН 1966 р.), що уточнюють зміст та маркують межі прав людини.

Сьогодні ми є свідками повернення націоналістичних та імперіалістичних настроїв. Від Сполучених Штатів до Європи, передусім у Франції, ми (знову) дізнаємося, що динаміка може повертати назад, а права людини можуть регресувати по мірі формування «суспільств страху». Обмежуючи свободи заради права на безпеку, що стало першим і чи не єдиним з прав людини, такі суспільства, очевидно, налаштовані на легітимацію тріумфального державного інтересу. Щоправда, тріумф є уявним, тому що обіцянки відшукати повністю автономний та незалежний суверенітет суперечить зростаючим взаємозалежностям, властивим глобалізації. Будучи представленими у позитивному праві, права людини виявляють не тільки свої внутрішні протиріччя<sup>9</sup>, а й зовнішні суперечності між гуманістично-пацифістським ідеалом, що він їх надихає, та практичними міркуваннями, якими керується світ. І ось три приклади.

### Три протиріччя

Перше протиріччя ілюструє міграційна гуманітарна катастрофа: держави відкривають свої кордони для товарів та капіталу, але закривають їх перед людьми, які рятуються від війни та злиднів. Права людини слабко протистоять секуритаристським сувереністським течіям, що змушують держави, посилаючись на сумнівну суміш міграції та тероризму, зводити мури та інші перепони. Це й зумовлює повернення до державного інтересу (оповідки про національну державу) та догми суверенітету. Але ще гірше вони протистоять ліберальним течіям, які заради економічного інтересу (оповідки про великий ринок) легітимізують догму вигоди та зростання.

Друге протиріччя виникло, коли антропоцентричний гуманізм Просвітництва – серцевина прав людини – поступився гуманізму взаємозалежності з його обов'язками перед майбутніми поколіннями та всім живим. Збереження екосистеми

<sup>9</sup>Voir M. Delmas-Marty, «Les faiblesses de l'universalisme juridique ou l'incomplétude des idées» (des concepts flous, des valeurs conflictuelles et des normes ineffectives), *Le relatif et l'universel. Les Forces imaginantes du droit* (Seuil, 2004), 53 et s.

апелює до принципу обережності/випередження, що обмежує права сучасних поколінь заради екологічного інтересу, який можна випереджати нескінченно.

Нарешті, зростаюча міць технологічних інновацій, підсилена так званими «пост-гуманістичними» або «транс-гуманістичними» течіями, порушує третє питання: чи можуть права людини бути обмеженими заради науково-технічного інтересу, або, навпаки, чи протистоїть самий цей інтерес будь-якому обмеженню?

Отже, слід зважати на таку потрійну динаміку, що суперечить ідеалу прав людини: часом це державний інтерес та пов'язані з ним обмеження; часом це планетарний інтерес з його закликом до дострокового виходу за часові межі, аби захистити безпеку планети та екосистеми; часом це науково-технічний інтерес, що став вищим інтересом і може привести до відмови від будь-якого обмеження.

У будь-якому випадку ми приречені до сумісного існування, до того ж глобалізація стала водночас економічною та фінансовою, науковою та технічною. З одним лише ускладненням: розуміння кримінальних інституцій все ще перебуває переважно у національній логіці сувереністського типу.

## II. Міжнародне кримінальне правосуддя як процес у дії

Відкинути універсалізм цінностей – це погодитися із ризиком переваги войовничого бачення над гуманістичним. Саме з метою попередження такого ризику ВДПЛ запропонувала загальну заборону на «нелюдське» поводження, а міжнародне кримінальне правосуддя стало вибудовуватися, від Нюрнбергу до Гааги, навколо «кримінального права нелюдності». Однак перехід виявляється довгим, а історія не продовжується. Як згадувалося вище, теракти 11 вересня 2001 р. змусили Сполучені Штати підмінити війну проти злочинності судом над військовими злочинцями і злочинцями проти людності. Зіштовхнувшись із глобальним тероризмом, Сполучені Штати популяризували «кримінальне право ворожості», що веде до легітимації нелюдності (попереднє затримання з позасудовими розправами, враховуючи тортури) заради сумнівної ефективності.

Така нова парадигма «кримінального права ворожості» по-справжньому загрожує безпеці планети, тому що маркує заперечення універсалізму цінностей та повернення до суверенної держави. Водночас кримінальне право ворожості має тенденцію до перетворення на глобальну війну, водночас світову і постійну: світову, тому що ворожість більше не вписана у рамки держав (як у традиційній військовій ситуації), а потенційно перебуває всюди (про що свідчать факти масових вбивств та інші варварські акти, поширені через Інтернет кримінальною організацією «ісламська держава»); постійною, тому немає партнера, з яким можна було б укласти мир.

Ось чому слід підсилити довіру до Міжнародного кримінального суду (МКС), тому що роздвоєння кримінального права на загальновизнане кримінальне право нелюдності та кримінальне право ворожості, враховуючи, що кожна держава може

на власний розсуд вести війну проти тероризму, залишає для миру небагато шансів. Тим більше що на задньому плані відбувається протистояння двох антропологічних бачень: довірчу гуманістичну антропологію спільноти долі, яка підтримує МКС, кримінальне право ворожості підміняє войовничою антропологією суспільств страху.

Особливо слід враховувати, що світ охопили нові форми насильства: через теракти 11 вересня 2001 р., а пізніше й у Мадриді та Лондоні, тероризм стає світовим явищем. Навіть теракти у січні 2005 р. у Парижі, здійснені у Франції, французами та щодо французів, мають світовий вимір за джерелом надихання. Уперше впродовж десятиліть Франція перебуває у центрі напруженості, хоча того ж самого дня у Базі (Нігерія) дві тисячі людей знищені «Бого Гарамом», що є новим епізодом буйства глобалізованого насильства, від загрози якого не застрахована жодна країна, жодна культура і жодна релігія.

Хода без гніву та ненависті, що відбулася 11 січня 2015 р. у Парижі і стала водночас національною та міжнародною подією єднання у розмаїтті, засвідчила волю до спільного життя, яке сьогодні повсюди перебуває під загрозою. Саме задля уникнення шаленства самотності (страху перед іншим, іноземцем, невідомим), а також безпекових відхилень (страх перед відомою небезпекою), будь-яке використання сили має підпадати під заборону кримінальним правом нелюдяності задля зміцнення міжнародного кримінального правосуддя.

Почавши діяти незабаром після терактів 11 вересня 2001 р., МКС зіштовхнувся з феноменом дублювання у кримінальному праві. Ставши відразу першою глобальною подією та увійшовши тим самим у світову історію, теракти у Нью-Йорку могли б слугувати приводом для прискорення появи такого суду. Було б достатньо рішення Ради Безпеки, аби кваліфікувати такі дії як злочин проти людяності, бо вони являли собою водночас системну та широкомасштабну атаку, «здійснену проти цивільного населення» під егідою «організації, що мала за мету подібну атаку». І Рада могла б надати МКС відповідної компетенції, аби осудити їх.

Будучи юридично обґрунтованим, аргумент став неприйнятним із політичної точки зору в американському контексті недовіри до міжнародного права. Утім нічого дивного, якщо можливістю знехтували. У міжнародному плані Рада Безпеки кваліфікувала теракти не як злочини, а як акти агресії з боку держави. Раптово вона визнала стан самооборони, легітимізувавши таким чином воєнний стан у Сполучених Штатах та передачу влади президенту, зі спиранням на Патріотичний Акт у листопаді 2001 р., потім вторгнення в Ірак заради випереджувальної, а потім превентивної легітимної оборони. Це війна, що зміниться іншими формами глобального тероризму, бо «мілітаризація тероризму», за словами французького міністра оборони, «вимагає воєнної відповіді»<sup>10</sup>.

<sup>10</sup> Jean Yves le Drian, in "Retro 2014", *JDD* 28 déc 2014.

У своїй війні проти тероризму держави дійсно мають більшу свободу дій, ніж міжнародне правосуддя в його війні проти нелюдності. За відсутності світової поліції та армії МКС продовжує залежати від держав у розслідуваннях та приведенні у виконання ордерів на арешт, він також не може відхилитися від міжнародних процедур захисту прав людини. Натомість держави, здається, без жодних коливань готові знехтувати такими процедурами, навіть в Європі, де певні кола закликають відмовитись навіть від Європейської конвенції з прав людини, побоюючись, що вона заважає або гальмує боротьбу проти тероризму.

Однак їхня ефективність не є, тим не менш, гарантованою, як це показує приклад Сполучених Штатів, де на міжнародне право прав людини не можна посперечатися ні перед міжнародним судом, ні перед американським. Сьогодні терористична загроза все ж таки зберігається, точніше, підсилюється, не дивлячись на зрушення у галузі безпеки, масштаб яких починають порівнювати з викриттям Американського Сенату стосовно тортур; і навіть не дивлячись на «точкові розправи» та їхні «супутні наслідки», що значно зросли із появою безпілотників-внищувачів. На відміну від перших безпілотних пристроїв, що використовувалися як прості спостерігачі під час війни в Косово, безпілотники, що їх застосовувала американська армія у відповідь на теракти 11 вересня, є «дронами-внищувачами». Спочатку в Афганістані (2004), потім уже над воюючими територіями (Пакистан, Ємен, Східна Африка) мав місце справжній смертельний вирок, оголошений президентом Сполучених штатів без попереднього судового розгляду та заснований на «Патріотичному Акті». Цей вирок карає підозрюваних (воєнних або цивільних), не кажучи вже про простих перехожих, єдиною фатальною помилкою яких стало перебування у невдалий момент у невдалому місці; і цей вирок аж ніяк не заспокоює зони конфлікту, а швидше навпаки.

Не таким драматичним, проте не менш уразливим для індивідуальних свобод стало повсюдне використання, включаючи і Європу, приладів цифрового нагляду, що є зазіханням на приватне життя (див., зокрема, дебати стосовно реєстру, впровадженого в авіатранспортних компаніях (Passengers Names Record або PNR)); або ж практики блокування інтернет-сайтів, що суперечить свободі слова. У Франції, починаючи з 2001 р., прийнято близько десятка законів, зокрема, листопадний закон 2014 р., що посилює санкційний режим у випадку мови ненависті та згідно з яким поліції дозволено забороняти виїзд із національної території без контролю з боку судової влади.

По суті це запрограмоване стирання межі між війною та миром, ворогом і злочинцем, армією та поліцією. І демократія перебуває під загрозою, допоки суспільства страху в ім'я превенції витісняють ідеали спільноти долі.

Кримінальне правосуддя змогло б посприяти перевазі надії над страхом, а також заміні дегуманізації залякування гуманізацією довіри. Таке бачення кримінального правосуддя як процесу гуманізації передбачає міжнародне правосуддя, що гарантує повагу до прав людини та покарання найтяжчих злочинів в усьому світі. За відсутності міжнародного суду з прав людини саме на МКС покладено роль захисту прав

людини в ім'я справедливості. Призначення світового правосуддя полягає не тільки у відтворенні миру у спустошених війною країнах, а й у встановленні миру у масштабі світової спільноти, що вірить у свою спільну долю. Таке високе прагнення вимагало б зусиль, аби відновити динаміку, порушену 11 вересня 2001 р. атаками, кваліфікованими як терористичні, та перетворити МКС на трансформативний процес із динамікою прав людини.

Перший висновок невтішний, а прогрес, здається, є вельми повільним. Аналіз двох справ, за якими МКС виніс остаточне рішення, не дає чіткої відповіді, наскільки такі судові рішення можуть гарантувати мир. Хоча у справі Лубанги, ополченця середньої ланки, засудженого за вербування дітей у солдати у Демократичній республіці Конго (ДРК), винесений МКС вирок став, за словами спеціального представника Генерального Секретаря ООН з питань дітей і збройних конфліктів, «ключовим прецедентом» у боротьбі проти безкарності.

### III. Світове урядування як просування до висхідного миру

Поняття висхідного миру запозичене з класичних джерел китайської думки, що надихнули, зокрема, «Датонг Шу» Кана Ювея. Воно продовжує мрію про глобальний мир, висловлену «двома К» – Еммануїлом Кантом наприкінці XVIII ст. та Каном Ювеем наприкінці XIX ст. Утім згаданий тут проект не є ні перехідною ланкою між Великим Безладдям та Великим Миром, ні простим етапом у межах кантіанського проекту вічного миру. Він задуманий як носій динаміки, що, не фіксуючи майбутнього, показує, у який спосіб просуватися у потоках суперечливих вітрів, аби спробувати гуманізувати глобалізований світ.

Уже існують пропозиції, що вже вказують, на додаток до Загальної Декларації прав «людини», на потребу враховувати «Права майбутніх поколінь», «Загальне благо Людства» або, точніше, Людство як таке. Нехай це буде під назвою «Загальної Декларації прав людства», чи «Загальної декларації людських відповідальностей», або, знову ж таки, у формі 3-го пакту ООН стосовно 3-го покоління прав людини. У цьому різноманітті помітні конвергенції, що могли б охарактеризувати нову фазу висхідного миру. Фаза ще невизначена, їй суперечать факти кримінального та воєнного насилля між групами людей, проте її, можливо, намітила Паризька кліматична конференція (COP 21). Ставши наслідком тривалих підготовчих перемовин (дво- та багатосторонніх) і залучивши всіх акторів, як державних, так і недержавних, вона показує, що глобальне урядування, базоване на консенсусі, може бути підготовленим та влаштованим лише відповідно до надзвичайно складної динаміки, яка може бути представлена у трьох послідовностях.

### По-перше, визнати взаємозалежності

Під час Саміту Землі (Ріо, 1992 р.) держави оголосили, що «Земля, обитель людства, складає єдине ціле, означене взаємозалежністю». Відтоді взаємозалежності



постійно розвиваються. Проявляючись між людськими групами на державному та недержавному рівнях, вони водночас спричиняють умисне насилля (кримінальне та воєнне) та мимовільні ризики (екологічні, соціальні, санітарні, фінансові тощо). Натомість між людьми та екосистемою, до якої вони належать, здавна встановився стійкий зв'язок: зіштовхнувшись із природними ризиками, люди віддавали перевагу відшкодуванню збитків та докладали великих зусиль, аби їх зменшити. Відтепер вони мають передбачати їх, якщо бажають вижити.

У той час коли народи, об'єднані своєю спільною історією, згуртувалися навколо декларацій незалежності як окремих суверенітетів, жителі Землі, об'єднані таким самим бажанням майбутнього, могли б перетворити їхні взаємозв'язки на спільну долю, бажану як таку. Тут не йдеться про просування до малоймовірного та сумнівного універсалізму, до того ж і небезпечного, якщо він може стати новим осередком імперіалізму, насадженого однією з могутніх держав. Визнання взаємозалежностей з боку держав є необхідною відправною точкою у процесі висхідного Миру. Необхідною, проте не достатньою, бо взаємозалежності є фактом, який не розв'язує глобалізаційні суперечності. Аби узгодити суперечливі віяння, потребуватиметься відданість народів спільним принципам.

### **По-друге, слідувати спільним перетворювальним принципам**

Позначаючи волю до визнання людства як єдності людських істот та вираження їхньої приналежності до світу, деякі принципи стають «перетворювальними», якщо їм вдається перетворити кожен тип відчуті взаємозалежності на спільну долю. Для досягнення цього ми маємо віддати перевагу тим принципам з-поміж численних існуючих переліків, що дозволяють вийти за межі конфліктів урядування, тобто узгодити протилежні віяння.

У контексті насилля між людськими групами найбільш архаїчні імпульси життя і смерті, сполучені з новітніми технологічними досягненнями, можуть стати зброєю у великомасштабній дегуманізації. Від актів варварства, до яких вдаються деякі фанатичні кримінальні групи, до воєноподібних заходів з боку заляканих країн – вагомість такої загрози має спонукати до узгодження безпеки та свободи, надавши дієвості принципу *рівної гідності* всіх людських істот.

Щодо ж мимовільних ризиків (екологічних, соціальних, санітарних, фінансових тощо), що їх самотужки не в змозі уникнути жодна країна, якою б могутньою вона не була, то вони актуалізують урівноваження конкуренції та кооперації на основі принципу *планетарної солідарності*.

Проблеми ж, що звуться природними, є невід'ємними від економічного та демографічного розвитку, який супроводжує нові технології та робить з людства справжнє стихійне лихо, що може загрожувати існуванню майбутніх поколінь і навіть планеті взагалі. Зняття напруженості між інновацією та збереженням обумовлює важливість принципу *передбачливості та попередження*.

Нарешті, аби вижити у нескінченній боротьбі між силами притягання та відштовхування, необхідно узгодити відчуження та інтеграцію, підтверджуючи, між універсалізмом та плюралізмом, принцип *плюралістичної згуртованості*.

Такі принципи вже вписані під варіативними назвами у міжнародне право, однак задля їх корисного застосування потребується справжня спільно-планетарна відповідальність.

### **По-третє, запровадити спільно-планетарну відповідальність**

Спосіб, ініційований для Тисячоліття та пропонований у звіті Генерального Секретаря ООН «Гідне життя для всіх» (липень 2013 р.), визначено як «міжурядовий прозорий процес, що перегруповує внески всіх зацікавлених сторін, урахувуючи громадянське суспільство, наукові та академічні заклади, парламенти, місцеву владу та приватний сектор». Звичайно, процес триває (у робочих групах експертних комітетів, міжурядових комітетах та на інших «панелях високого рівня»), однак результати не є втішними. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо цілей тисячоліття (жовтень 2013 р.) підкреслює, зокрема, «неузгодженості, прогалини та надзвичайні завдання, які ще належить вирішити». І це настільки суттєво, що критики без коливань указують на необмежену безвідповідальність найвпливовіших акторів.

Відповіддю на критику може стати процес, описаний Генеральним Секретарем для спільної координації акторів та залучення існуючих національних та міжнародних правових засобів. Уже Паризька кліматична конференція як підсумок тривалих підготовчих (двох- та багатосторонніх) перемовин, що об'єднала всіх державних та недержавних акторів, показала, яким чином готується та вибудовується світовий консенсус, що його дедалі більше важко знаходити: як по горизонталі, так і по вертикалі, згори до низу (спадні взаємодії), а також знизу вгору (висхідні взаємодії). Сьогодні необхідно знати, як підтримувати таку динаміку та сприяти її прогресу.

Іншими словами, проект покликаний нагально випробувати ефективність процедур COP 21 та можливість їх перенесення в інші галузі (фінансові, санітарні або міграційні кризи, навіть у боротьбу проти тероризму):

– *тестувати вертикальні взаємодії між планетарним та локальним рівнями (принцип «спільної, але диференційованої відповідальності» держав) з уточненням спільних цілей прогнозування та критеріїв диференціації (історичних, економічних, соціальних);*

– *оцінювати ефективність горизонтальних взаємодій, особливо добровільних домовленостей у вигляді «соціальної та екологічної відповідальності» підприємств відповідно до нових процедур ідентифікації відповідальних (між головною корпорацією, філіалами та субпідрядниками), їх дотримання, а іноді й застосування санкцій у випадку недотримання;*

– оцінювати результати розподілу обов'язків з іншими акторами глобалізації (неурядові організації та профспілки, територіальні громади, наукові експерти, особи, які інформуються про порушення (whistle-blowers)), які, подібно до «Паризької клятви», беруть на себе зобов'язання як громадяни світу.

### Висновок. До висхідного миру

У підсумку подібна пропозиція просування до висхідного миру не передбачає ні нових концептів, як-от світовий суспільний договір, ні нових моделей на кшталт верховенства права поза державою, ні нових структур, таких як конституція для всього світу. Зважаючи на те, що глобалізація є складним динамічним процесом, який розвивається у різних напрямках та з різною швидкістю, єдина амбіція цього тексту – певним чином налаштувати на розуміння сценаріїв, за якими здійснюється, розпадається та знову відтворюється глобальне урядування.

Розуміння сценаріїв необхідне, щоб слідувати їм, відхилятися або, за можливістю, опанувати їх. Звичайно, це тільки ставка, яка далека від виграшу, але яка здається, утім, обґрунтованою. Врешті-решт, якщо людство стало силою земного масштабу, що впливає на майбуття планети, воно має бути здатним до впливу на власне майбутнє, і не тільки задля підвищення свого пізнавального потенціалу, а й для забезпечення нової фази «висхідного миру».

Якщо ми відмовляємося від занурення у масштабний хаос, так само як і від плаского спокою Великого Миру, що панує в суцільно стандартизованому світі, то Проект висхідного миру – вже через те, що він є передовсім рухом, і рухом висхідним – здається дійсно відповіддю, водночас здійсненою, обґрунтованою та бажаною. Можливо, єдиною, що могла б достатньо надихнути на поступ до глобалізації з людським обличчям, яку поети вже звать «світством».

© М. Делмас-Марті, 2019

### Бібліографія/Bibliography

- CEDH, *Loizidou c. Turquie*, 28 juillet 1998, § 71.  
Delmas-Marty, Mireille. *Le relatif et l'universel. Les Forces imaginantes du droit*. Seuil, 2004.  
Foucault, Michel. "Qu'est-ce que les Lumières?" In *Dits et écrits*, vol. IV.  
Jean Yves le Drian. In «Retro 2014», JDD 28 déc 2014.  
Hibou, Béatrice. *La bureaucratisation néolibérale*. Seuil, 2013.  
Kant, Emmanuel. *Œuvres philosophiques*, tome II. Paris: Gallimard, La Pléiade.  
Theilhard de Chardin, Pierre. *L'avenir de l'homme*. Seuil.  
Will Stephen et alia. "The Trajectory of the Anthropocene: The Great Acceleration." *The anthropocene Review* 1 (2015): 81–98.

### Мірей Делмас-Марті. Права людини та міжнародне кримінальне правосуддя: до висхідного миру

**Анотація.** У статті запропоновано новий погляд на право в цілому й права людини окрема у світі сучасних викликів (міграційна криза, міжнародний тероризм, екологічна

катастрофа, технологічні інновації), що він, без фіксації майбутнього та адвокації світової держави, спрямовує глобальне врядування у бік «висхідного миру». При цьому нова парадигма «кримінального права ворожості» розглядається як така, що по-справжньому загрожує безпеці планети, тому що маркує заперечення універсалізму цінностей та повернення до суверенної держави та протиставляє довірчій гуманістичній антропології Міжнародного кримінального суду войовничу антропологію суспільств страху, а міжнародному правосуддю в його війні проти нелюдності – світову війну держав проти тероризму. Натомість доводиться, що призначення світового правосуддя полягає не тільки у відтворенні миру у спустошених війною країнах, а й у встановленні миру в масштабі світової спільноти, що вірить у свою спільну долю.

Проект висхідного миру задуманий авторкою як «носій динаміки, що, не фіксуючи майбутнього, показує, у який спосіб просуватись у потоках суперечливих вітрів, аби спробувати гуманізувати глобалізований світ». Як умови такої гуманізації розглядаються: визнання взаємозалежностей, слідування спільним перетворювальним принципам та запровадження спільно-планетарної відповідальності.

**Ключові слова:** права людини; міжнародне кримінальне правосуддя; Міжнародний кримінальний суд; світове врядування; висхідний мир.

#### **Мирей Делмас-Марті. Права человека и международное уголовное правосудие: к восходящему миру**

**Аннотация.** В статье предложен новый взгляд на право в целом и права человека в частности в свете современных вызовов (миграционный кризис, международный терроризм, экологическая катастрофа, технологические инновации), который, без фиксации будущего и адвокации мирового государства, направляет глобальное управление в сторону «восходящего мира». При этом новая парадигма «уголовного права враждебности» рассматривается как по-настоящему угрожающая безопасности планеты, так как маркирует отрицание универсализма ценностей и возвращение к суверенному государству, а также противопоставляет доверительной гуманистической антропологии Международного уголовного суда воинственную антропологию обществ страха, а международному правосудию в его войне против бесчеловечности – мировую войну государств против терроризма. В противовес этому доказывается, что предназначение мирового правосудия заключается не только в восстановлении мира в опустошенных войной странах, но и в установлении мира в масштабе мирового сообщества, которое верит в свою общую судьбу.

Проект восходящего мира задуман автором как «носитель динамики, который, не фиксируя будущего, показывает, каким образом продвигаться в потоках противоречивых ветров, чтобы попробовать гуманизировать глобализированный мир». В качестве условий такой гуманизации рассматриваются: признание взаимозависимости, следование общим преобразовательным принципам и внедрение совместно-планетарной ответственности.

**Ключевые слова:** права человека; международное уголовное правосудие; Международный уголовный суд; мировое управление; восходящий мир.

**Mireille Delmas-Marty. Human Rights and International Criminal Justice: Towards an Ascending Peace**

**Abstract.** The article offers a new look at law in general and human rights in particular in the light of modern challenges (migration crisis, international terrorism, environmental catastrophe, technological innovation). This view, without fixing the future and advocating for a world state, directs global governance towards the “ascending peace”. At the same time, the new paradigm of the “criminal law of hostility” is seen as truly threatening the security of the planet, as it marks the denial of universalism of values and a return to a sovereign state, and also contrasts the confidential humanistic anthropology of the International Criminal Court with the warlike anthropology of fear societies. In turn, international justice in its war against inhumanity is opposed to the world war of states against terrorism. In contrast, it is proved that the purpose of world justice is not only to restore peace in war-ravaged countries, but also to establish peace for the world society, which believes in its common destiny.

The project of the ascending peace was conceived by the author as “a carrier of dynamics, which, without fixing the future, shows how to move forward in the flows of conflicting winds in order to try to humanize a globalized world”. The conditions for such humanization are: recognition of interdependence, adherence to general transformative principles and the introduction of joint planetary responsibility.

**Keywords:** human rights; international criminal justice; International Criminal Court; global governance; ascending peace.

Одержано / Received 01.05.2019